

ÇŪRŪKSU VE BATUM NOTLARI

ALEKSANDR SAMOYLOVİÇ FRENKEL

VakıfBank Kültür Yayınları: 0260
Tarih: 070

ÇÜRÜKSU VE BATUM NOTLARI
OSMANLI'NIN KAFKASLARA VEDASI
ALEKSANDR SAMOYLOVİÇ FRENKEL

Özgün Adı
ОЧЕРКИ
ЧУРУК-СУ и БАТУМА.

Türkçesi
Eyüp Karakuş

Proje Editörü
Dr. Hazal Bozyer

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
İrfan Ertan

VakıfBank Kültür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13,
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-85-6

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Kasım 2023

ÇÜRÜKSU
VE
BATUM NOTLARI

OSMANLI'NIN
KAFKASLARA VEDASI

ALEKSANDR SAMOYLOVIÇ
FRENKEL

TÜRKÇESİ
EYÜP KARAKUŞ

ALEKSANDR SAMOYLOVİÇ FRENKEL

On dokuzuncu yüzyılda yaşadığı bilinen Rus muhabir, hukukçu ve araştırmacı. 1879 yılında Tiflis'te basılan "Çürüksu ve Batum Üzerine Denemeler" başlığıyla yazdığı bir eser mevcuttur.

EYÜP KARAKUŞ

1963 Mersin doğumludur. Ankara Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Moskova Puşkin Enstitüsü'nde eğitimini tamamladıktan sonra 1990-2000 yılları arasında Rusya'da çalıştı. Hâlen Mersin Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmakta ve çeviri yapmaktadır. Edebiyat ve çeviri dışında fotoğrafla ilgilenmektedir.

İÇİNDEKİLER

Çevirmen Notu	7
Önsöz	13

BİRİNCİ KISIM BATUM'A DOĞRU

Birinci Bölüm	19
İkinci Bölüm	29
Üçüncü Bölüm	37
Dördüncü Bölüm	51
Beşinci Bölüm	63
Altıncı Bölüm	71
Yedinci Bölüm	77

İKİNCİ KISIM BATUM'DA

Birinci Bölüm	87
İkinci Bölüm	95
Üçüncü Bölüm	103
Dördüncü Bölüm	109
Beşinci Bölüm	121
Altıncı Bölüm	131
Yedinci Bölüm	137
Sekizinci Bölüm	143
Dokuzuncu Bölüm	149
Onuncu Bölüm	155
On Birinci Bölüm	163

On İkinci Bölüm	169
On Üçüncü Bölüm	175
On Dördüncü Bölüm	181
On Beşinci Bölüm	187
On Altıncı Bölüm	193
On Yedinci Bölüm	199
Ekler	207

ÇEVİRME NOTU

Hakkında neredeyse hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Aleksandr Samoyloviç Frenkel, tarihimize 93 Harbi diye geçen ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün cephelerde toprak ve prestij kaybettiği savaşın hemen ardından Kafkasya Cephesi'ni, onun da yalnızca Acara Bölgesi gibi küçük fakat her zaman dikkatleri üzerinde toplamış bir kısmını aydınlatmaya çalışmış meçhul neferlerden biridir.

Okuyacağınız metin “tarihî” ve “resmî” bir eser değildir. Hangi amaçla ve kimin tarafından gönderildiğini bilemediğimiz A. Frenkel'in Acara Bölgesi'ne yaptığı ve Batum'un Osmanlılar tarafından Ruslara bırakılmasına tanıklık ettiği bir gezinin notlarıdır. Çok ateşli olmasa bile *doğal olarak* Çarlık yanlısı bir üslup takınmaktan ve zaman zaman hamasi söylemlerde bulunmaktan kaçamadığı bu “seyahat notları” bugün biz okurların önüne yer yer önemli, ancak daha çok ilginç, hoş, eğlendirici ve hatta abartılı gelebilecek ayrıntılar sunan bir tablo resmeder. Resmî tarih metinleri Batum'un Ruslara teslim edildiği tarihi ya da Osmanlı'yı Derviş Paşa'nın temsil ettiğini yazar, ancak aynı Derviş Paşa'nın belinde (palaskasında) beyaz bir mendille dolaşmak gibi bir alışkanlığı olduğundan bahsetmez. Bu pencereden bakıldığında “Çürüksu-Batum Notları” Acara Bölgesi ve özellikle Batum kenti ile yöre halkı meraklıları, hayranları ve o coğrafya ile gönül veya organik bağı olanlar için keyifli bir okuma metni olacaktır.

A. Frenkel'in bir edebiyatçı ya da gazeteci olmadığını biliyoruz. Bu gerçeği ve olayların geçtiği/kaleme alındığı 19. yüzyıl sonlarını (bundan 150 yıl öncesi söz konusu) göz önünde bulundurursak okuyacağımız metnin dili ve üslubu üzerine birkaç cümle sarf etmeden geçmek olmaz. Kitaplaştırılan bu metnin bir "gezi notu" derlemesi olduğunu, dolayısıyla edebî bir üslup yerine kısa, kesik, bilgi aktarmaya dayalı, çoğu zaman günlük konuşma diline kaçan, yer yer bozuk, devrik ve hatta yanlış anlatım biçimleriyle karşılaşabileceğimizi unutmamak gerekiyor. Yazarın kendisinden ya da dönemin ilkel matbaa sisteminden kaynaklı birtakım yanlış, mükerrer ve eksik bilgilerle karşılaşılacaktır. Bu türden hataların ve yazım tarzının düzeltilmesi, eksiklerin tamamlanması yoluna gidilmemiş, aksine, metin olduğu gibi aktarılmış ve yeri geldiğinde bunların yazara/matbaaya ait olduğunu belirten açıklamalar yapılmıştır.

Kitapta geçen çok sayıda Türkçe sözcük için –bıktırıcı olması riskine rağmen– dipnotlar koyularak açıklama yapma gereği duyulmuştur. Bunun nedeni adı geçen bölgede uzun süre hâkimiyet gösteren Türkçenin yöre kültürü ve dili üzerinde ne kadar baskın bir rol oynadığına dikkat çekmektir. A. Frenkel de bu gerçeği görmezden gelme ya da üstünü örtme gibi bir yola sapmayıp elinden geldiğince ön plana çıkarmaya gayret etmiştir.

Metnin aslında olmayan, fakat diğer yandan destekleyici, tamamlayıcı birer unsur olduğunu düşündüğümüz görsel malzemeler ise çeviriye sonradan eklenmiştir.

Ağız tadıyla okunması dileğiyle...

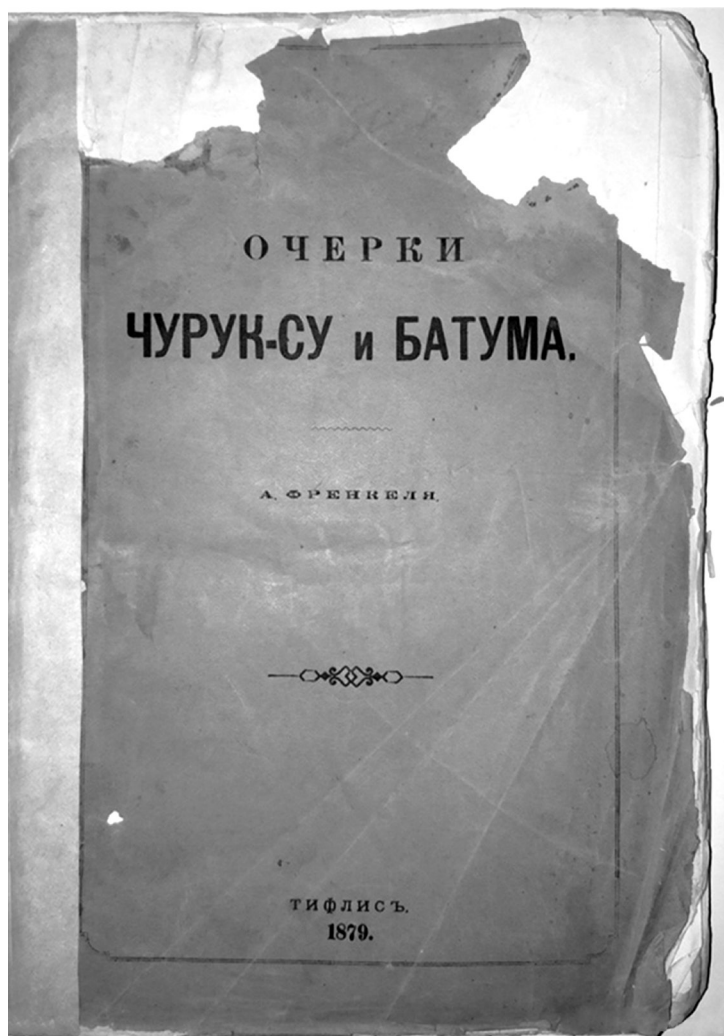
Eyüp Karakuş
Ağustos 2023

ÇÜRÜKSU VE BATUM
NOTLARI

A. Frenkel

TİFLİS
A.A. Mihelson Matbaası
1879

Sansür Kurulunun İzniyle
Tiflis; 2 Ağustos 1879

Kitabın orijinali

ÖNSÖZ

İşbu “Seyahat Notları” geçen yıl Batum’a yaptığım gezi sırasında derlediğim bilgilere ve notlara dayanarak tarafımdan yazılmıştır. Denemelerimin ne kadar bölük pörçük olduğunun farkındayım, ancak yeni ilhak edilmiş bu bölgeyle ilgili elimizde güvenilir başka bilgiler olmadığı için yine de bu notları kitap olarak bastırmaya karar vermiş bulunuyorum. Ayrıca, Batum ve çevresi ile ilgili bilgilerin haricinde, Batum’un Ruslar tarafından ilhakına şahit olmuş eski bir görgü tanığı olarak notlarımın Türkiye Gürcülerinin bize karşı takındıkları tavrı ve bizimle olan ilişkilerini bir nebze olsun anlaşılır hâle getireceğini tahmin ediyorum. Bu meseleye ışık tutulması, ilhak edilen bu taşra kazası ile ilişkilerimizi tesis edebilmemiz ve Batum’u Rusya’nın geri kalanıyla birleştirebilmemiz için daha rasyonel tedbirler almamız gerektiği dikkate alınrsa çok önemlidir.

Notlarımın kifayetsizliğine gelince, kendimi savunma adına söyleyebileceğim yegâne şey şudur: Batum yöresinin –savaştan önce– bizimle sınır komşusu olmasına ve aynı şekilde, Poti ile Batum arasının neredeyse bir taş atımı mesafeden ibaret olmasına rağmen Batum yöresi neredeyse hiç incelenmemiş, üzerine neredeyse hiçbir şey yazılmamıştır. Burada Kafkas makamlarının Türkiye Gürcistan’ına gönderdiği Bay Kazbegi’nin¹

1. “Türkiye Gürcistan’ında Üç Ay” ve “Askeri-Stratejik Makaleler”. İlk metin kitap olarak çıkmıştır: Giorgi Kazbegi, “Bir Rus Generalinin Günlükleri / Türkiye Gürcistan’ında Üç Ay” çeviren: Rıdvan Atan, Doruk Yayınevi. –ç.n.

iki denemesini ve Bay Bakradze'nin² "Arkeolojik Araştırmalar" isimli eserini hariçte tutmak gerekir. Dolayısıyla Batum yöresine dair "hususî" hiçbir yazıya sahip değiliz. Bu arada Osman Bey'in³ "Lazistan" notları da Batum yöresi ile ilgili kayda değer hiçbir bilgi vermez.

Aynı şey diğer seyyahlar için de söylenebilir; örneğın yalnızca Batum'dan Artvin'e giden yolu inceleyen İngiliz Gvaraçino⁴ ve diğerleri. Küçük bir istisna olarak Batum ve çevresi hakkında bilgi veren eski Batum İtalyan Konsolosu G. Malmusi gösterilebilir (G. Malmusi, *Sullecondizionedellacitta e portodi Batum*),⁵ ancak söz konusu ayrıntılar 1873 öncesine aittir ve geniş Rus okur kitlesi için ulaşılabilecek bir kaynak değildir.

Son zamanlarda Batum konsolos yardımcımız Sayın Ciudiç'i'nin elden ele dolaşan ve Fransızca yazılmış olan "Notice sur Batoum" adındaki notları var (göründüğü kadarıyla İmparatorluk Coğrafiya Cemiyeti'nin Kafkasya Şubesi tarafından 1873 yılında neşredilmiş –Cilt II. No 3– "Batum Notları" yazısına materyal olarak kullanılmış), fakat bu kayıtlar bile alelacele tutulmuş resmî raporlardan başka bir şey değildir. Yine buna benzer şekilde, Bay Şavrov'un 1879 yılında yayımlanan "Kafkas Yıllığı" da Batum'la ilgili herhangi bir bilgi vermez. Bay Şavrov'un kendi ifadesine göre yeni ilhak edilmiş bu topraklarda henüz tesis edilememiş doğru ilişkiler bu tür bilgilerin elde edilmesini büyük ölçüde engellemiştir.

2. "Guriya-Çürüksu ve Acara Üzerine Kısa Denemeler" (Rus Coğrafiya Cemiyeti Yayınları, 1874, Cilt:II, No: 5) ile "Gürcistan ve Acara'ya Arkeolojik Seyahatler".

3. "Osman Bey" ve "Lazistan" ile kimi ve hangi yazıyı kastettiği anlaşılamamıştır. –ç.n.

4. Notes of an excursion from Batum to Artvin (Gazete Londra, Coğrafiya Cemiyeti, 1845, cilt:15) –yaz. n.

5. *Sullecondizionedellacitta e portodi Batum: Batum Şehri ve Bölgesi Şartları Üzerine.* –ed.n.

Batum yöresi gibi bir yerde bilgi toplamanın ne kadar meşakkatli bir iş olduğu konusunda Bay Şavrov'un görüşlerine tamamen katılıyorum. Diğer yandan bilgi edinme zorluğunun Müslüman nüfusun herhangi bir tehlikenin bizzat kendilerini tehdit edinceye kadar evlerinin dışında olup biten herhangi bir şeye karşı son derece kayıtsız olmaları, sonra ahalinin çok büyük kısmının okur yazar olmaması ve bu konularda bir hayli cahil olmaları hasebiyle daha da katmerlendiğini düşünüyorum.

Kadere olan inançları Müslümanlar için adeta büyümlü bir çember oluşturmuştu ve her mümin bütün hayat programının alınına yazılı bulunduğuna, herkesin iradesinin yalnızca o kade-
rin bir işareti olduğuna inanarak bu çemberden hiçbir şekilde çı-
kamıyor ya da çıkmak da istemiyordu.

İşte bu kadercilik ilkesi tüm makul merakları ve zihinsel gelişim çabalarını yüzyıllar boyu bastırılmıştı.

Netice itibarıyla Türkiye Gürcülerinin ortaya koyduğu bütün o şüpheli ve güvensiz yaklaşımlarla birlikte bu istatikselsel verilerin ve bilgilerin bir araya getirilmesi hususi zorluklara maruz kalmıştır. İşbu kitapta, Batum yolunda ve Batum'da bulunduğum süre içinde özellikle iki yerleşim birimi, Batum ve Çürüksu üzerine muhtemelen eksiksiz bir malzeme derlediğimi, yeni ilhak edilmiş bu yöreler üzerine bilgi eksikliğini bu iki makaleyle hiç değilse bir nebze kapatacağımı düşünüyorum.

A. Frenkel

BİRİNCİ KISIM
BATUM'A DOĞRU

BİRİNCİ BÖLÜM

Sınırı Geçiş—Çarvodar Atları—Guriler—Çoloki Nehri—Batum Bölgesi'nin Yapısı ve Sınırları—Batum'u Teslimi Ağırdan Alışları—Lazların Niyetlerine Dair Söylentiler—Alınan Önlemler

Ozurgeti'de kendim, çevirmenim ve eşyalarım için binbir güçlükle at temin edebildim ve 22 Ağustos 1878 günü en yakın birliğimizin bulunduğu Muha-Estate' istikametine, eski Türk sınırına doğru sabah erkenden yola çıktım. Transkafkasya'nın pek çok dağlık kesiminde olduğu gibi bu yörede de çok uzun zamandır kabul gören yegâne ulaşım aracı attı. Ağır yükler bile şu şekilde düzenlenmiş bir yöntemle taşınır: Atın veya eşeğin sırtına hayvanın derisine zarar vermemek için bir keçe ya da ona benzer kalınca bir şey atılır, bu örtünün üzerine geniş, ahşaptan özel bir semer vurulur ve yük bu semerin her iki yanına, yürüyüşü sırasında hayvanın hareketlerine engel teşkil etmeyecek biçimde

1. Muha-Estate: Ozurgeti'den Batum'a giden yol üzerinde,1877-1878 tarihlerine Ruslar ve Türkler arasında iki kez çatışmanın yaşandığı cephe ve Acara Dağları'nın buradaki uzantısı. Köy, Muhaestate adıyla bugün de varlığını sürdürmekte ve Kobuleti'ye 7 km. uzaklıkta yer almaktadır. Adını ise Guriyalı bir köylü olan Estate'den alır. Yaygın bir rivayete göre Estate bir çocuk hırsızdır ve kaçırdıklarını Osmanlılara satmaktadır. Yine günün birinde kaçırdığı çocuğu buraya getirir, beklemeye başlar, ancak buluşacağı adam gelmez. Bunun üzerine Estate zavallı çocuğu meşe ağacına bağlar ve ağaçtaki kovuğun hemen yanına kendi adını kazır: "Estate". Sonra da oradan ayrılır. Müşterinin çocuğu alıp parayı bu kovuğa koyacağını ummaktadır çünkü. Daha sonra yaptığına pişman olur ve günah çıkartmaya gittiği papaza durumu anlatır. İnsanlar çok geçmeden bu talihsiz olaydan haberdar olur ve bahsedilen meşe ağacının olduğu yer zamanla "Estate" adıyla anılmaya başlanır. —ç.n.

dengeli bir şekilde bağlanır. Bir yük atı dokuz puda² kadar yük taşıyabilir. Bu tür atlara yörede “çarvodar”³ deniyor.

Kafkaslarda, dağ başlarında her zaman çok sayıda çarvodar atı bulmak mümkündür. Pek çok köy yalnızca bu işle, özel olarak paketlenmiş yüklerin nakliyesiyle uğraşır. Çarvodarlar çok iyi birer yürüyüşçüdürler, hiçbir zaman ata binmezler ve kervanı hep yaya olarak takip ederler. O günlerde Ozurgeti ile bizim birlikler arasında hareket etmenin çok da güvenli olmadığına dikkat çekmek gerek. Söylenenlere bakılırsa dağlarda “serserilik” edenler vardı, bu yüzden Muha-Estate yolunda yer yer, görevleri yolun güvenliğini gözetmek olan 1. Guri Birliği’nden gözcüler yerleştirilmişti. Bunun dışındada bir muhabir olarak yanıma iki Kazak verilmişti ama görüldüğü kadarıyla asıl tehlike Kobuletlerden ya da yerel eşkıyalardan ziyade hemen etrafımızdaki ormanlarda yaşayan çok sayıda kurtlardı.

Ozurgeti’den iki versta⁴ sonra yol dağa sarıyordu. Önümde dört bir yandan Guriya Ovası’nı çevreleyen müthiş Guriya-Acara Dağları yükseliyordu. Sağ tarafta gayet düzgün toprak tabyalar göze çarpıyordu ama artık ihtiyaç duyulmadığı için tamamen terk edilmişlerdi.

Bundan sonra yol eski ve yeni diye ikiye ayrılıyordu ki bu da bizim istihkâmcıların bir eseri idi.

Yeni yoldan ilerleyip ormanlık bir alana çıktık. Kimi yerlerde amansız çamurlar yüzünden ilerlemekte bir hayli güçlük çektik. Yolda Guriya Birliği’nden iki üç gözcüyle karşılaştık. Doğrusu hepsine de bravo! Dağlık araziye uygun kıyafetleri içinde gayet endamlı ve becerikli görünüyorlardı. Çoloki Nehri yakınla-

2. Pud: Çarlık döneminde kullanılan ve 16 kilo 300 g. civarında eski bir ağırlık ölçüsü. -ç.n.

3. Çervodar, çarvodar ya da çarvadar (Fars.): Yük taşımakta kullanılan bir at türü ve/veya bu atların sahibi kişi. Artık kullanılmayan bir terimdir. -ç.n.

4. Versta: Yaklaşık 1,06 kilometreye denk gelen eski bir mesafe ölçüsü. -ç.n.